

Zeitschrift: Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum

Herausgeber: Litteris Conradi Orellii et Soc.

Band: - (1752)

Heft: 27

Artikel: Dissertatio de religione Hesiodi

Autor: Zimmermann, J.J.

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-394722>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 22.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

DISSERTATIO

de Religione HESIODI

Autore

JO. JAC. ZIMMERMANNO.

I.

HOMERUM excipit *HESIODUS*, qui a quibusdam ipso *Homero* antiquior habitus est; at nunc unanimi fere consensu Eru-
diti laudem hanc (si tamen laus est ætate alios antecedere) concedunt *Homero*. Eruditione, & ingenii indole pares esse videntur. Pauca huic Auctori insunt, quæ veri cupidis satisfacere possint. In *Theogonia* rerum omnium origines pandere aggres-
sus est, at ita obscure, ut *oculatissimi Interpretes* vix ac ne vix quid sibi voluerit, hariolari possint. Sunt qui putent, verba, quæ certis hominibus tribuuntur per allegoriam, ad rerum naturalium principia trahenda: alii historias antiquissimorum terræ Incolarum deprehendunt, antiquitate tem-
poris, & Linguae ignotæ ignorantia corruptas.

Tom. VII.

Y

Quem-

Quemcunque sequaris Interpretam, ubique offendes tenebras. Sit licet Cartesii opinio de rerum origine *conficta*; *ingeniosa* tamen est; at in *Theogonia Hesiodi* strues verborum sine calce & arena: de rebus loquimur, non de verbis. Alterum opusculum *Opera & Dies* inscriptum, priore quidem præstat, cum multa ad mores hominum fingendos complectatur: facile tamen patet, præcepta illa seculi, quo vivebat, moribus attemperata esse. In fine hujus, quædam absurdâ & superstitione admiscentur, quæ Interpretes alienum in sensum torquere solent. Exercuit hic in primis Ingenium suum *Literatissimus Vir, Dan. Heinsius*, qui adhibitâ omni ingenii vi, singulare hujus operis artificium ostendere voluit. Omnes qui cogitata ipsius legunt, admirantur eisdem ingenium *Heinsii*, politiorumque Literarum maximam peritiam laudant; sed ea, quæ adfert, in *Hesodo* deprehendere non possunt. Similis labor ejus mihi visus est eorum studio, qui analyticâ, uti loquuntur, *methodo S. Literas interpretantur*, & artificium Logicum ubique deprehendunt: quasi vero Scriptores Sacri more Mathematicorum, *definitiones, axiomata, postulata* proponere, atque continuo propositionum nexu sua demonstrare voluissent. Sed is est Hominum, præsertim Interpretum, mos. Quæ obscura sunt, contortis explicationibus evadunt tandem si velint perspicua & male dicta molli interpretatione mitigantur, quo ipso tamen nolumus negare *Heinsium* multa egregia ad hunc Auctorem illustrandum in medium protulisse.

II.

Sed ad rem. Examinabimus quo jure hic antiquus Poëta, *Atheismi* postuletur. Audiemus autem primo

primo loco testes, qui præclare hac in parte de Hesiodo judicaverunt. Clem. Alex. Stromat. Lib. 5. pag. 603. hunc versum ex eo citat :

'Αὐτὸς γὰρ παντῶν βασιλεὺς, καὶ κοιράνος
ἐστιν

'Αθανατῶν. σοι δ' τις ἐρηγίσαι κράτος ἀλλος.

i.e. *Ille enim omnium Rex, & Dominus est
Immortalium; tecum nemo aliis de potentia
certavit.*

Ibid. pag. 106.

Μάντις δὲ γέρεις ἐστιν ἐπιχθόνιων οὐρανοπών,
Οσὶς δὲν εἰδειται Ζηνος νοον αἰγιοχοιο.

Vates nemo est terrestrium hominum,
Qui noverit mentem Jovis Aegidem habentis.

Athenagoras Legat. pro Christianis p. m. 176. Edit.
De Chair. hunc versum ex eo citat : πέρι δὲ
'Ασκληπίου Ἡσιόδος μεν.

-- -- Πατὴρ Ανδρῶν τε Θεῶν τε
Χωσαῖτ' απὸ ὄλυμπος καὶ βαλῶν ψολοενής κε-
ραυνῶν
'Εκλαεν λῆποιδην φιλού σον θυμον ορινῶν.

*Ast hominum Pater atque divum mox fervidus
irā*

*Ex summo calidum jaculatur fulmen Olympo
Phæbigenamque suum stygias detrudit ad undas.*

Aristoteles Metaphys. Lib. I. pag. m. 357. postquam
 Philosophorum de rerum principiis minus con-
 gruas recitasset sententias, addit: Νν δε τις ἐιπων
 είναι παθαπέρ ἐν τοις ζώοις, καὶ ἐν τη φύσει τον αἰ-
 τίον, καὶ του κοσμο, καὶ τῆς ταξιώς πασης, οιον
 υπών ἐφανη παρ' ἑκκι λεγοντας της προτερον. Φανε-
 ρως μεν ἐν Αναξαγοραν ισμεν αἴφαμενον τυτων τω λο-
 γων. αἰτίον δ' εχει προτερος Ερμοτίμος ο Κλαζομενιος
 είπειν. οι μεν ἐν ζτως ὑπολαμβανοντες, αἱρα των πα-
 λως την αἰτιαν αρχην είναι των ὄντων ἔθεσαν, καὶ την
 ποιατην, δθεν ἡ κινησις ὑπαρχει τοις ζσιν. ὑποπλευ-
 σει δ' αν της Ησιοδον πρωτον ζητησατ το τοιχτο, καν
 ει της αλλος ἐρωτα ἡ ἐπιθυμιαν ἐν τοις ζσιν ἔθικεν ὡς
 αρχην. Οιον καὶ παρμενιδης. καὶ γαρ ζτος παρασκευα-
 ζων την τη παντος χενεβιν, πρωτον μεν φισιν ἐρωτα
 θεων μηδισατο παντων. Ησιοδος δε παντων μεν πρωτιστα
 χαος γενετι αὐταρ ἐπειτα γαι ἐυρυτερνος. ηδ' ἐρως, ος
 παντεστι μεταπρεπει αθεναλοισιν. ὡς δεον ἐν τοις ζσιν
 ὑπαρχειν τινα αἰτιαν, ητις κινησι καὶ συνεξει τα
 πραγματα. i. e. Quare qui ut in animalibus, ita in
 natura intellectum inesse causam mundi, totiusque or-
 dinis dixerat, quasi sobrius, comparatus ad antiquiores
 vana dicentes, apparuit. Itas autem rationes qui pa-
 lam attigit, Anaxagoram fuisse scimus. Attamen Her-
 motimus Clazomenius dicitur causam prius dixisse. Qui
 igitur ita arbitrati sunt, principium existentium posue-
 runt simul tam causam ipsius bene, quam illam, unde
 motus existentibus inest. Suspicaretur autem aliquis He-
 siodum primum hoc quæsivisse, & si quis alius amorem,
 aut desiderium in existentibus, ut principium posuit,
 sicuti Parmenides: Etenim is Universi generationem mon-
 strando primum quidem inter omnes Deos amorem pro-
 duxit. Hesiodus vero ante omnia fuisse chaos, deinde
 terram spatiosem atque amorem, qui inter omnes immor-
 tales

tales elucet: tanquam opportunum sit, ut in existentiis aliqua causa insit, quæ res ipsas moveat, atque conjungat. Prolixiorem hunc locum non ideo adduxi, quod putem, solide ex eo probari posse, *Hesiodum* causam aliquam intelligentem, a materia prorsus distinctam, pro principio omnium rerum habere, quo tamen loco nititur Cl. Reimannus *Hist. Atheismi* pag. 121. adserens, *Hesiodum* primum Amorem tanquam principium activum in Theologiam introduxisse: Aperte Aristoteles sententiam *Hesiodi* distinguit ab opinione Anaxagoræ & Parmenidis, primumque locum tribuit Chao, atque ex eo demum amorem repetit, quem amorem Aristoteles tanquam principium ipsis corporibus adhaerens pro causa habet ordinis & connexionis corporum, ex mente *Hesiodi*, de quo infra dicendi locus erit. Hoc unum adducto loco voleui probare, nimirum *Hesiodum* inter Materialistas, quod quidam contendunt, referti non potuisse. Videlur *Hesiodus* amoris nomine intellectisse nescio quam causam particularum cohærentium & figuram ordine disponentem, statim enim in sequentibus addit; *Empedoclem* contrarium etiam principium in natura observasse: unde meâ opinione simul sequitur, frustra illos esse, qui asserunt *Hesiodum*, aliosque qui *Theogoniam*, seu *Cosmologiam* potius fabricarunt, ipsum Numen perfectissimum ex Chao repetiisse! Videntur æque ac Jonici posthabito primo omnium rerum principio, de causis physicis solliciti fuisse. Hinc *Lactantius* Lib. I. pag. 32. ad. *Walchii*: *Homerus*, nihil nobis dare potuit, quod pertineat ad veritatem; qui humana potius, quam divina conscripsit. Potuit *Hesiodus*, qui Deorum generationem unius libri opere complexus est. Sed tam

men nihil dedit, non a Deo conditore sumens exordium, sed a Chao, quod est rudis inordinataque materiae confusa congeries: quum explanare ante debuerit chaos ipsum unde; quando, quomodo esse, aut constare cœpisset. Nimirum sicut ab aliquo artifice, disposita, ordinata, effecta sunt omnia: sic ipsam materiam fictam esse ab aliquo necesse est. Quis igitur hanc nisi Deus fecerit, cuius potestati subjacent omnia? sed refugit hoc ille, dum horret incognitam veritatem. Recte quidem Laetanius postulat, ut rerum omnium causam efficien-tem scrutemur; at difficile perquam fuerit, præ-sertim eo, quo vivebat Hesiodus tempore, Crea-tionem ex nihilo probare. Si ipsam materiam con-sideramus, nihil quidem in ea deprehendimus, quod notionem æternitatis summæque perfectio-nis includat; at si originem illius investigamus, innumeræ occurrunt difficultates.

III.

Sed inspiciamus ipsum Poëtæ librum & i^o. quidem Carmen Opera & Dies inscriptum. In genere observamus, generis humani originem tri-bui Enti Intelligenti, Jovi O. M. Præterea homines & pœnæ & præmii capaces inducuntur, quos a recto veroque deviantes punit Deus, quo ipso patet, Hesiodum Religionis curam habuisse, quam-vis simul non negemus, quædam Deo indigna, ut solenne est Poëtis, admisceri. In productione Pandoræ omnia Jovis consilio facta sunt.

‘Ηφαίστον δὲ κελευσε περικλύον ὅτι ταχιστα
Γαῖαν υδει Φυγειν, ἐν δὲ αὐθέωπῃ θεμεν αὐδην
Και σενος, αθανατοις δε θεοις εἰς ὑπαὶ έισκειν.

i. e.

*Vulcanum vero inclytum jussit quam celerrime
Terram aquæ miscere, hominisque indere vocem
Et robur, immortalibus verò Deabus facie simi-
lem reddere.*

Alia *Venus*, alia *Mercurius* in hoc negotio efficere debebant, addit Poëta, οἱ δὲ πιθοῦσι Δῖον Κρονίωνα ἀντι, Illi autem obtemperarunt Jovi Saturnio Regi. Quicquid igitur Pandoræ nomine intelligatur, de quo D. Heinsii observationes legendæ, patet, divino consilio cuncta esse facta. Idem patet ex descriptione hominum quatuor illarum ætatum. Postquam Poëta inde a versu 108. usque ad vers. 122. mores vitamque Hominum aureæ ætatis descripsisset, addit :

Ἄυταρ ἐπεικεν τότο γένος καταγαῖα καλυψεν,
Τοι μεν Δαιμones ἔισι Διος μεγαλε δίας Βραχες,
Ἐφλοι, ἐπιχθονιοι, Φυλακες θυητων σύνθρωπων.
Οι δε Φυλασσοσι τε δικας καὶ χετλιας ἐργα
Ηερα ἑσσαμενοι, παντη φοιλωντες ἐπ' αἰσν
Πλευροσται.

i.e. *Verum postquam hoc genus terra abscondit,
Ii quidem Dæmones facti sunt, Jovis magni
consilio,*
*Boni, in terris versantes, custodes mortalium
hominum :*

Qui quidem observant εἴ justa εἴ prava opera
Aëre induti, passim oberrantes per terram
Opum datores.

de hominibus argentei Seculi ait inter alia v. 135.

ὑβριν γαρ αἴαδαλον σκηνύνσι

'Αλληλων ἀπεχειν, ὃδος αἰθαναῖτος θεραπευειν.
Ηἱ θεμις ἀνθρωποῖσι κατ' ἥθεα. τότε μὲν ἐπειδὴ^α
Ζεὺς κρονιδῆς ἐκρύψε, χολημένος ὑνεκος τιμᾶς
Οὐκ ἔδιδεν μακαρεσσι θεοῖς, οἱ ὄλυμπον εχθροί.

i.e. -- *Injuriam enim pravam non poterant
A se mutuo abstinere, neque Deos colere
Volebant, neque sacrificare beatorum sacrīs in
aris,*

*Ut fas hominibus ex more. Hos quidem deinde
Jupiter Saturnius abscondit iratus: quia ho-
nores*

*Non dabant beatis Diis, qui Olympum habi-
tant.*

Ita & tertia, quartaque generatio Jovis Consilio or-
ta, quintæ cum mentionem facit, ait:

*O utinam ego quinto non interessem
Hominum generi, sed aut mortuus essem prius
aut postea natus!*

Nunc enim est genus hominum ferreum.

Postea describit pessimos hujus ætatis hominum
mores & inter alia dicuntur σχετλοι, ὃδε θεων ὅπιν
ἐσδοτες. Si hæc omnia ad rationis trutinam expen-
dimus, sequentia animadvertere licet: (1.) est ho-
mines non forte fortuito ex terræ radicibus altis,
quod Epicurus volebat; sed θεια quadam μοιρᾳ in
lucem editos, quæ manifeste produnt, Poëtam cre-
didiſſe Numen dari præstantissimum excellentissi-
mumque, quod in omnia jus habeat atque im-
perium. (2) Poëtam credidiſſe, dari discriminem
inter Justum & Injustum, bonum & malum, aper-
te

te enim scelera damnat, virtutis vero præstantiam & utilitatem laudat, hanc Deo placere, illa vero Numen aversari, unde concludendum eum justitiam & sanctitatem Dei agnovisse. *Atheus* enim & numinis contemtor plane aliter primos mortales descripsisset, induceret ille primos homines ex terra & limo ortos; fingeret illos primo vitam ab omni metu liberam exegisse, atque genio suo indulsisse; successisse postea homines quosdam fraudulentos & factiosos, qui rudibus hominibus persuaserint, esse *Numen aliquod verendum*; ementitos quædam rara & insolita, quæ pro miraculis venditaverint inusitata Deorum potentia factis; hanc Religionem postea tot *scelerosa*, & *impia facta* induxisse, illam omnium bellorum, rixarum &c. causam fuisse &c. breviter: *Horatii* verba sua fecisset, qui Serm. Lib. I. Sat. 3. rem ita exprimit:

*Quum prorepserunt primis animalia terris
Mutum & turpe pecus glandem atque cubilia
propter*

*Unguis & pugnis, dein fustibus atque ita
porro,*

*Pugnabant armis, quæ post fabricaverat usus:
Donec verba, quibus voces sensusque notarent
Nominaque invenere: dehinc absistere bello,
Oppida cœperunt munire & ponere leges:
Ne quis fur esset aut latro, neu quis adulter.*

Ut longe aliter loquitur heic Poëta. (3.) Non solum discrimen aliquod facit Poëta inter justum & injustum; sed & satis perspicue docet, homines esse liberos, poenæ ac præmii capaces, nullo necessario vinculo ad mala perpetranda constrictos.

Quod si quis *Numen* agnoscat, quod recte facta adprobet, mala puniat, ab *Atheismo* prorsus immunis est.

IV.

Sed pergamus ad specialiora. v. 267. Deo adscribit *Omniscientiam* v. postquam enim in Antecedentibus dixisset :

*Sibi ipsi mala fabricatur Vir, alii mala fabricans,
Malumque consilium Consultori pessimum.*

Addit :

Πανταὶ ἴδων Διὸς ὁφθαλμος καὶ πάντα νοησει
Καὶ νῦν ταῦταν ἐθελησ', ἐπιδερκέσαι, γέδε, ἐλήθει
Οἷην δὴ καὶ τηνδε δικην πόλις ἐντος ἔεργει.

*Omnia videns Jovis oculus, omniaque intelligens
Et hæc (siquidem vult) inspicit : neque ipsum latet
Qualenam hoc quoque judicium civitas intus exerceat.*

Non possum autem, quin occasione sequentium verborum *Hesiodum* vindicem contra *Cl. Clerici*, cuius tamen merita nemo est, qui magis veneretur quam ego, censuram. Nimirum post verba immediate praecedentia ita pergit Poëta :

*Ego porro nec ipse nunc inter Homines justus
Sim, nec meus filius : quando malum est justum
Esse, squidem plus juris injustior habebit.
Sed hæc nondum arbitror facturum Jovem fulmine gaudentem.*

Ad

Ad hæc ita loquitur *Docissimus Clericus* : *Virum Optimum non fuisse Hesiodum*, si modo dicti hujus sui memor fuerit, intelliget, quisquis secum animo reputabit, virtutem in hisce terris nunquam fuisse vitio beatiorem, si omnia expendantur : imo vero semper fuisse gravissimas querelas de infelicitate bonorum. Non jatis ergo caute faciebat, qui virtutem suam pendere volebat ex felicitate, quam in hac vita a numine exspectaret, & quam per pauci consequuntur. Vix crediderim verba eo tendere, quo trahit *Eruditissimus Vir*, ea in mitiorem partem facile interpretari possumus. Omnes naturâ ita comparati sumus, ut quæ voluptatem adferre possunt, omnibus viribus desideremus consequi, tam alte illud desiderium animo infixum est, tamque vehementer nos impellit, ut id penitus, dum vivimus, evellere non possimus: recte autem existumamus, virtutem ad bene beateque vivendum certissimum atque præcellentissimum remedium esse. Quod si igitur ea esset semper vitæ nostræ conditio, ut probi justique omnium mortalium essent inselicissimi, minus esset optabile justum esse, id est, omnibus miseriis, & injuriis per omne ævum expositum esse: hæc, si ad vitam hanc præsentem respiciamus, ita se habere, nemo qui in se descendit, diffitebitur; loquitur autem *Poëta*, ut vel antecedentia docent, de rebus ad vitam hanc specantibus. Hoc largior Summo Viro, eos, qui de futuræ vitæ felicitate persuasi sunt, æquissimo animo durissima quæque perferre posse, atque spe meliorum fatorum animum demulcere. Agnovit præterea *Poëta*, leges dari quasdam *divinas naturas*, secus ac *Athei* putant v. 274.

Ω περση, συ δε ταυτα μετα φρεσι βαλλεο σησιν
 Και νυ δικης επικηγε, θιησ δ επιληθεο παμπαν.
 Τον δε γαρ ανθρωποιοι νομον διεταξε ιρονιων.
 Ιχθυσ μεν καὶ θηροι καὶ οιωνοι πετεεινοις
 Εδειν αλληλοις, επει δικη εσιν επ' αυτοις.
 Ανθρωποιοι δ εδωκε δικην, η πολλον αριστη
 Γινεται.. i. e.

*O Persa, cæterum tu hæc in animo tuo repone,
 Et justitiae quidem obtempera, violentiae vero
 obliviscere prorsus.*

*Namque hanc hominibus legem posuit Saturnius.
 Piscibus quidem & feris & avibus volucribus
 Se mutuo ut devorent, quandoquidem justitia
 carent.*

*Hominibus autem dedit justitiam, qua multo est
 optima.*

Sane Spinoza in eo omnem posuit justitiae normam, ut nempe majus animal minus deglutiat: hinc etiam Poëta inde a v. 300. seqq. multas virtutes hominibus commendat v. 706.

*Ευ δ ὁπιν αθανατων μακαρων πεφυλαχμενος ειναις
 Bene vero reverentiam erga Deos immortales observato.*

Observatione haud indignum est insuper, quod *Hesiodus* v. 120. statuat, homines aurei seculi, postquam recte factis se Diis probavissent, *Ministros Jovis, & Daemones factos*. Apparet ex hoc (1) Antiquissimis temporibus *Dæmonum* existentiam creditam fuisse, quamquam enim *Hesiodus* in eo ab Hebreis dissentiat, quod Homines fuisse angelos statuat; satis tamen quod ad rem ipsam spectat, patet, eum credidisse, dari naturas quasdam humanâ

potentia maiores : Simile quid S. Literæ testantur de Angelis ipsis , qui postquam egregio aliquo specimine , cuius tamen circumstantias silentio tegunt , demonstrarunt , quantâ in Deum ferrentur reverentia , majorem perfectionis gradum adepti sunt , quam antea habebant. Patet (2) ex hoc loco *Hesiodum* credidisse , Deum recte factorum memorem esse , atque post hanc etiam vitam præmiis probos adficere , neque necesse est , ut dicamus eum has sententias ab *Hebrais* accepisse.

Sola consideratio Beneficentiæ divinæ statusque hominum in hac vita facile in eam ducunt sententiam.

Vers. 216. Deum *justitiæ vindicem* esse ait :

-- -- -- *Via verò altera perveniendi*
Melior ad justa : justitia enim injustitiam vincit
Ad finem progressa : stultus verò malo suo discit.
Continuo enim cursu sequitur Jurisjurandi Deus
injusta judicia.

Justitiæ vero fremitus excitatur tractæ quoque viri duxerint

Donis corrupti , pravis postquam sententiis deciderunt res.

Hæc verò sequitur deflens urbemque & sedes populorum.

Aëre induita , malum hominibus adferens ,
Quique ipsam expellere solent , neque rectam ferunt sententiam :

At qui jura tam peregrinis , quam civibus redunt

Recta ; neque a justo quidquam exorbitant
Iis floret urbs populique florent in illa

Pax

*Pax verò per terram alma, neque unquam illis
Molestum bellum immittit late cernens Jupiter.*

Similiter vers. 248. seq.

*O Reges, vos autem considerate etiam ipsi
Pænam hanc, prope enim inter homines versantes
Dii vident; quotquot pravis judiciis
Se mutuo atterunt, Decrum vindictam non cu-
rantes*

*Ter enim decies mille sunt in terra multorum
altrice*

*Dii Jovis, custodes immortalium hominum:
Qui judicia observant & prava opera,
Aere induti passim observantes per terram.*

Non igitur ex mente Hesiodi perinde est Deo, quid Reges Judicesque faciant, sed curam agit rerum terrenarum ita, ut probos justique tenaces præmiis; juris contemptores & æqui pœnis adficiat: interim perspicue dum pœnarum & præmiorum mentionem facit de altera vita non loquitur. Hinc ad versum 227. ita commentatur Eruditissimus Clericus: *Cum hisce temporibus immortalitas animi crederetur, mirum est in recensione pœnarum & præmiorum alterius vitæ nullam mentionem fieri, quod & apud Homerum non uno loco videre est, per paucos enim in inferis pœnas dare fingebat, propter insignia scelera; Elysios vero campos implet non bonis, sed celebris viris, quales Heroës Troicorum temporum latrocinii, quam virtutibus clariores. Hactenus Vir summus, qui & alibi eandem quæstionem movet de Hebræis, cuius ex sententia, nulla perspicua loca in V. Testamento deprehenduntur de præmiis & pœnis post hanc vitam: animus non est, in Theologorum*

logorum exspatiari campum atque disquirere, utrum adsertio Cl. Viri firmis præsidiis munita sit; sed quædam tantum, quæ ad *Hesiodi* allata verba elucidanda facere posse existimavero adducam. In genere observo Cl. Virum fateri, ætate *Hesiodi* creditam suisse mentis immortalitatem, quod & locus ante allatus de aureæ ætatis hominibus a Jove eminenti dignitate affectis, probat. Hoc solum quæritur; cur hic & alibi rareiter inveniantur argumenta a vita futura desumpta, quibus homines ad virtutis studium accenderentur. Crediderim igitur *Hesiodum* & *Homerum* dicta sua ad genium, & indolem hominum suæ ætatis attemperasse. Eo seculo pauci erant qui virtute & eruditione cæteros superabant. *Philosophia* inter Gentes aut nulla erat, aut simplex, horrida, brevibus sententiis comprehensa, & vitæ usui adcomodata, quod vel ex sententiis Græciæ Sapientum deprehendere licet, qui a modernis ultra modum laudantur, veteris ævi statum ex ingenio temporum nostrorum & hominum metientes. Ipsi homines illorum temporum rudes, naturâque ad ea proni, quæ vitam tranquillam beatamque reddere possunt; ad ratiocinandum autem de rebus a sensibus remotis inepti, præsentium cupidi, futurorum incurii, corporisque cumprimis ante omnia curam habentes. Cum ejusmodi hominibus rationibus a futuræ vitæ statu desumptis agere consultum haud existimabant; vix enim ac nevix eæ adsciunt homines iis adsuetos opinionibus quæ sensus ferire aptæ natæ sunt. Credibile igitur est, plerosque credidisse, Deum in hac vita & præmia & poenas distribuere, perpaucis vero immotam persuasionem de præmiis & poenis post hanc

hanc vitam futuris, animis insedisse. Hi non minus quam priores, ex mente Poëtarum illorum, iis erant excitandi argumentis, quibus ipsos cessuros sperare poterant; vel hodienum in tanta luce, multi iis demum moventur ad virtutem rationibus, quæ ab utilitate ducuntur; Præterea homines illi non solum rudes erant rerum divinarum, sed & nuper demum ex agris collecti, in majores societates coalescebant. Hi cum antea neque legge, neque imperio cuiusquam regerentur, feros illos mores, postquam in unum coierant, urbis intulerunt; pars antea latrociniis, & trucidandis bestiis adsueta, pars colendis agris dedita, alii opere manuum vitam suam sustentabant, nihilque aliud in votis habebant, quam ut libertate a naturâ concessa perpetuo fruerentur. Hinc fratum, postquam legibus quibusdam invicem se obstrinxerunt inviti, patiebantur, neque societatis leges lubentes custodiebant, omne enim onus insuetis grave. Hinc non semel conspiratis factiōnum partibus turbæ & seditiones coortæ. Unde necesse erat, ut primi Sapientiæ Doctores hominibus argumenta, quæ ad æQUITATIS & JUSTITIÆ amorem inflammarent, adducerent, quæque ab utilitate harum virtutum manare solet; ut tandem sensim sensimque depositis feris moribus ad mansuetius vitae genus transferrentur; quâ ratione facile deprehendere poterant, frugalitatem, comitatem, beneficentiam &c. mirum quantum conferre ad vitam hanc miseram suaviter & feliciter transfigendam; rapinis contra, dissidiis, jurgiis, fraude, & scelestâ malitia, perpetuo vitam reddi inquietam, turbulentamque. Hic igitur inter alius labor fuit Poëtarum, qui ut rudes homines

ad magis compositos mores effingerent, cantilenis suis & fictis & veris fabulis utebantur. Hæ (salvo tamen meliori aliorum judicio) videntur rationes, quæ in causa fuerunt, quo minus futuræ vitæ præmia, vel pœnas, ob Oculos ponerent, hominibus sui temporis *Homerus & Hesiodus*. Interim in eo laudem non merentur Poëtæ illi: ut enim argumenta illa ab utilitate vitæ hujus petita facile rudiorum mentes capiunt: sic ab altera quoque parte, facile animadvertisunt, virtuti non semper sua esse reposita præmia; unde nisi meliora edocti sunt, facile in gravissimos errores abripi possunt. Et hic sese exerit etiam *Præstantia Religionis Christianæ*. Discipuli enim *Iesu Christi* palam & frequentissime, ad futuram, eamque æternum duraturam provocarunt vitam.

§. V.

Adduximus hactenus ad defendendum *Hesiodum* loca ex opusculo de *Operibus & Diebus*. Pergimus jam ad Θεογονίαν, quæ plus negotiū hoc in argu-
mento facessit veri cupidis, versu 36. Musam ita adloquitur:

O tu a Mūsis ordiamur, quæ Jovi Patri
Canendo oblectant magnum animum in Olympo,
Memorantes & præsentia & futura & præterita.

Et paucis interjectis

.. .. Hæ vero immortalem vocem emittentes
Deorum genus venerandum in primis celebrant can-
tilenā

Ab exordio, quos tellus & cælam latum genuerunt
Quique in his prognati sunt Dii, datores hominum.

Ad ultima verba Poëtæ ita commentatur D. Clericus. Probe inquit animadvertisendum hic signari tria genera rerum I. Terram & Cælum, quæ ante omnes Deos, qui Hesiodi ævo maximi habebantur, fuerant. II. Deos ex hisce genitos ὡς Τὸν ἐγενόντο θεούς δωτιρές, ἔτοις qui Dii ex hisce geniti sunt dadores Bonorum, quos enumerat versu 116.. ad 155. Hi dicuntur ab Hesiodo Dii, quod nomen denegatur cælo & terræ, sumque velut prior Deorum ætas. III. Altera est filiorum Saturni, quos significat hoc versu Hesiodus : Δευτέρον ἄντε Ζννα, θεῶν πατέρων ἵδε καὶ ἀνδρῶν hoc est, secundo loco Jovem, qui est Rex Deorum, qui nunc potissimum coluntur, & hominum, qui vivebant Hesiodi ævo & superioribus aliquot ætatibus : duplē hunc duntaxat ordinem Deorum norant, hoc est hominum in Deorum numerum post mortem relatorum ; si altius originem eorum repeterent, nihil antiquius reperiebant, quam cælum & terram, hisque vetustius chaos, nec ultra progrediebantur. Notio Dei horum conditoris adeo obscurata fuit, ut de eo prorsus tacerent; aut etiam, si quæ ejus evanida vestigia in eorum animis haeserant, ea miscebantur cum iis, quæ vulgo de Jove & aquilibus illi Deis ferebantur. Ita Vir longe doctissimus, juvat mentem meam de hoc summi Viti judicio addere & (1) quidem fatetur ipse Doctissimus Vir opusculum Hesiodi Opera & dies inscriptum non minus ipsum auctorem agnoscere, quam Θεογονίαν : at in priore, secundum ea, quæ adduximus loca, quam maxime probabile est, Hesiodum Deum summasque ejus perfectiones, pro ætatis illius modulo agnovisse, quod nobis quidem hactenus sufficeret. Neque causam video, cur eum Atheistis suspectum habeam, quod in obscuro θεογονίας opusculo manifeste de causa, omnium rerum crea-

creatrice verba non fecerit. Causam omnium rerum primam, quantum ex priori opusculo locisque adductis patet, admisit, sive jam dicamus eum traditione hoc accepisse, sive ratiocinatione inventisse: prius enim si admittamus, (quod tamen vix credibile) dubium non est, saltem vero quam maxime simile, Eum non cæco impetu opinioni huic album adjecisse calculum, sed ad rectæ rationis normam acceptam traditionem exegisse; si posteriorius denuo hoc nostræ sententiæ congruum est: quod si igitur cum Θεογονιαν conscriberet, mentem mutasset, manifesta magis hujus rei adessent testimonia, aut in ipso opere existantia, aut aliunde deponita, neutrum autem patet. At inquis, cur minus perspicue originem cœli, terræque supremo adscribit rerum omnium Creatori? ego quidem me nescire hoc fateor; interim tamen nollem statim inferre, eum ideo negasse Deum rerum omnium creatorem: locutus est juxta temporum illorum gustum atque historiam de rerum origine cum fabulis receptis commiscet. Idem fecerant Jonici Philosophi, quos plerique tamen Eruditorum a gravissimo Atheismi errore absolvunt. Si quis Ethicæ præcepta traderet, sumumque Legislatorem agnosceret, idem vero cum omnium rerum visibilium initia panderet, nulla tamen causæ efficientis injectâ mentione, eum quidem minus recte facere existumarem; at nollem simul adserere eum negare, quod ante perspicue tradidit, nisi aliunde persuasus essem eum dicis tantum causâ in Ethica Dei mentionem fecisse. (2) Aut fallor, aut ipse Doctissimus Vir alibi, nimirum pag. 81. in notis ad Θεογονιαν mecum sentit, ita enim ad versum 464. loquitur.

Veteres Poëtæ τυχὴν ignorabant, nōverant πεπο-
νενη̄ seu μοιραν̄ hoc est Fatum, sed nec immutabile
putabant, nec Deos, quasi immutabile credidissent, se
se gerentes inducebant, ut liquet ex hoc Hesiodi loco,
vide & Aul. Gell. Noct. Attic. Lib. XIII. cap. I. In-
terea hinc colligere licet ab antiquissimis temporibus no-
rum fuisse, esse nescio quam Naturam Superiorem ipsis
Diis, qui colebantur, ex cuius immutabili voluntate
pendebant, quia nimirum Dii illi immortales fuerant,
divinæ Providentiæ subjecti, quemadmodum cœteri ho-
mines. Ita dum loquitur Cl. Vir, sententiam meam
confirmat, non destruit. (3) Tandem dudum mo-
nuerunt harum rerum periti, veterum Θεογονιαν̄
esse πορμογονιαν̄, in ea enim ostendere voluerunt,
quā ratione ex chao, seu rudi illa indigesta mo-
le cuncta orta sint, neque multum inter se dif-
ferunt Hesiodi, Aristophanis, & Phænicum Θεογονιαν̄,
licet adeoque unam ex altera explicare. In ple-
risque Amor causa efficiens esse videtur corporum
hujus mundi. Sic Orpheus in Argonauticis,
v. 419.

Πρωτα μεν ἀρχαις χάος μιλιφατον ὄμνον
Ως ἐπαμειψε φύσεις ὡς Τ' ὁρανος εἰς πέρας
ηλθε

Της Τ' ἐνρυζερνη γενεσιν πυθυμενα θαλλασσης
Πρεσβυτατην τε καὶ αὐτοτελη πολυμητην ἐρωτε
‘Οσσα Τ' ἐφυκεν ἀπαντας διεκρινε τ' αλλον αὐτε
αλλας.

Hesiodus vero versu 115. Theogon.

Primo omnium quidem Chaos fuit, ac deinde
Tellus lata, omnium sedes tuta semper

Immor-

*Immortalium, qui tenent Juga nivosi Olympi
Tartaraque tenebricosa, in recessu terræ spatiose:
Atque amor qui pulcherrimus inter immortales
Deos*

*Solvens curas & omnium Deorum omniumque
hominum*

*Domat in pectoribus animum & prudens consti-
lium.*

Patet maximam h̄ic difficultatem oriri ex voce
Eḡw̄c. Cl. Clericus in Commentario suo rem ita
intelligit. *Hac voce Amor signatur, qualem in anima-
libus procreationis causâ cernere est. Is amor προσωπο-
ποιητις describit vim omnium genitricem, cui Hesiodus
tribuit ortum rerum omnium. Qua in re tenuerit &
p̄ane evanidum vestigium naturæ melioris hoc est Dei,
qui omnia creavit: paucis interjectis ait Hesiodum οὐμα-
ρεγίουν δυναμιν absurde posteriorem Chao facere. Ex
hisce verbis vix liquet, quid tandem ipse D. Vir
Amoris nomine intellexerit, non causam primam
activam, intellectualem, dum posteriorem Chao
fecit: Sed id quod in animalibus procreationem
efficit. At quid hoc sit, denuo non adeo clarum,
num principium activum simile naturæ plasticæ?
An materia quædam actuosa? quod si priori sensu
intellexisset D. Vir, non minus sane obscurum es-
set, quomodo principium aliquod activum intel-
ligens, Deo inferius, ex Chao oriri potuisset. Doc-
tissimus Burnetus huic objectioni sibi satis fecisse
videtur Arch. Philosoph. Lib. 2. cap. 7. p. 132. di-
cens: *Quanquam hoc sensu Amor proprie non spectet ad
hanc seriem rerum productarum ex Chao, cum quid
immateriale sit, præextiteritque & præfuerit toti operi
a principio ad finem: cum tamen ad certum usque tem-**

pūs & terminum omnia essent fluida, confusa & tene-
 brosa: nondum nata erat mens secundum stylum anti-
 quorum, quæ tum demum nasci & in auras prodire
 dicenda esset, cum ordo ille, forma & ratio compagis
 regularis emicare inceperit. Ita Burnetus: at dubito
 utrum ita difficultati Eruditus Vir satisfaciat, dum
 enim ait mentem præexitisse, atque toti operi
 præfuisse, manifesto supponit id, de quo quæritur;
 si *Hesiodus* dixisset mentem confusam materiam
 digestissime, & tum adparuisse *Amorem*, id est, men-
 tis operi jugiter intenti insignem effectum, eo quo
 vult sensu interpretatio valeret: At dum *Hesiodus*,
 nulla mentione causæ primæ efficientis facta, de-
 dum post chaos amorem extitisse ait, non potest
 dici, Dei curam per mundum digestum manife-
 statam, nisi prius supponas auctorem Deum ope-
 ri præfuisse. Accedit quod *Hesiodus* non demum
 in fine rerum omnium productarum adserat, tum
 extitisse *Amorem*, sed statim ac inordinatae illius
 massæ, quam chaos vocant, mentionem facit
 addit; atque amor &c. Credideram aliquando *He-
 siodum* aperte satis hic initio narrationis suæ duo
 rerum æterna principia tueri, nimirum v. 115.
primo omnium quidem chaos fuit. i. e. Inter pri-
 ma principia rerum fuit primo rudis & indigesta
 materia, ex qua deinde terra nata, cuius ideo
 mentionem facit, quod de illius origine quam
 maxime homines solicii sunt. Vers. 120. sequi al-
 terum æternum principium H' δ' ἡγος &c. Versu
 vero 123. Poëtam pergere. *Ex chao vero Erebus-*
que &c. id est, ostendere quomodo posito amore,
 infinita, at confusa corporum moles in suas par-
 tes distincta fuerit: At cum amoris illius in cæteris
 rebus, quæ ex mente *Hesiodi* producendæ erant,
 nulla

nulla postea mentio fiat, huic conjecturæ non multum tribuo. Fateor nihil hic dici posse, quod omni ex parte certum & immotum sit; quod si tamen mentem Hesiodi de origine omnium rerum cum *Phœnicum Theologia*, *Jonicorum* quorundam Philosophorum sententia, atque Ovidii *Θεογονία* conseram, haud absimile vero videtur, *Hesiodum* mentem primum causam efficientem omnium rerum agnovisse, neque tamen, quod oportuisset, statim in limine ejusdem mentionem fecisse; per amorem autem vim, ab ipsa mente creaturæ, seu corporibus impressam, unde omnis ordo repetendus, intellexisse.

Antiquissima certe veterum opinio fuit, duo esse æterna rerum principia, materiam autem ope Intelligentis substantiæ ornatam, hinc *Anaxagoras πάντα χρηματά τὸν ὄμοι πεφυραμένα*; statum hunc dissidii & confusionis exceptit *Amor*, seu ordo, qui amor seu mens, ut ejusdem *Anaxagoræ* verbis utar, *τὰ πεφυραμένα διηρεψάκη διεκορμποτε, καὶ ἐπ της ἀταξίας εἰς ταξίν ἤγαγε*. In antiquissima *Phœnicum Theologia* eadem reperiuntur principia Euseb. *præp. Evang. Lib. IO.* ita rem describit: ὅτι δὲ ἡρασθη τὸ πνεύμα τῶν ἴδιων ἀρχῶν καὶ ἐγενέλο τυγχαντις ἡ πλοκὴ ἐκεῖνη ἐκληθη πυθος, αὐτη δὲ ἀρχη πτισεως ἀπαντῶν. i. e. *Quum vero Spiritus amore suorum principiorum tactus est, factaque est commixtio, huic complexui nomen factum cupidinis, atque hoc erat principium procreationis omnium. Ovidius, cuius Θεογονία ex veterum Poëtarum scriptis elegantissime concinnata, mentem præficit mundo, dicens:*

HancDeus & melior litem natura diremit.

Dicitissimus equidem Walchius ad h. l. Ovidium in catalogum Spinozæ sequacium refert particulamque & pro *sive* interpretatur ita: *Deus sive natura, qui est ipsa natura, litem diremit.* At dubito utrum hoc loco naturam, pro Universo ex mente Spinozæ Ovidius intellexerit, cum enim versu 6to. dixisset:

*Unus erat toto naturæ vultus in Orbe,
Quem dixerat Chaos, rudit indigestaque moles.*

Nemo videt quâ ratione ipsa natura litem illam dirimere, id est, confusam illam indigestamque massam in ordinem redigere potuerit, v. 57. distincte causam mundi, ab ipso Universo distinguit: canens:

*His quoque non passim mundi fabricator habendum
Aëra permisit.*

Clariss adhuc loquitur, v. 79.

Ille opifex rerum, mundi melioris Origo.

Versu 51. plagarum seu Zonarum originem a Deo, non natura repetit:

*Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei, totidemque plagæ tellure premuntur.*

In eandem denique sententiam concedit πολυμάθεσας Plutarchus in libello de facie in orbe lunæ pag. 772. Ed. Bas. quæ latine brevitatis causâ dabo: Res inquit mixtionem fugientes, & ab omni coniunctione abhorrentes, solitarieque, quæ principia rerum censentur, non admittentes ullam contempera-

perationem altera alterius, omnem communicationem
aversantes, suisque peculiaribus & contumacibus con-
tentæ motibus, eo modo habebant quo universum, a
quo Deus abest ut Plato dixit, id est, sicut se habent
corpora animis destituta & mente, donec desidera-
bilis facultas Providentia venit in naturam, amici-
tiamque iis, venerem & amorem indidit, ut Empe-
docles, Parmenides & Hesiodus cecinerunt. At lo-
cum mutantes, & una alterius facultate impertita
& siue mansionis, aliæ motus necessitatibus illigatae,
pro eo atque natura ferebat, ut concederent, atque
mutarentur, concentum quendam societatemque con-
ficerent. Etenim si nulla mundi pars propter na-
turam fuit affecta, sed unum quodque jacet, ut
natum est, nulla translat:one, nulla mutatione in-
digens, quibus ne initio quidem opus habuerit, mi-
nor quodnam sit munus providentiae, aut quid fece-
rit Pater ille & antificiosissimus Opifex Jupiter.
Non enim in exercitu opus est scientia ordines in-
struendi, si sua sponte quivis militum noverit, suum
locum, ordinem & stationem, quam accipere debeat
& tueri: neque usus erit Hortulanis, aut qui domos
& dicant, si ibi aqua ultro adfluet plantis rigatione
indigentibus; heic lateres ligna & lapides natura-
libus motionibus per se in locum concinnitatemque de-
sideratam coeunt; sin est, ut hoc ratio palam tollat
Providentiam, Deoque rerum dispositio & divisio
convenit, quid mirum sic ordinatam esse naturam,
ut heic ignis, ibi astra, rursumque heic terra,
superius luna sit collocata, arctiore rationis quam
naturæ vinculo constricta. Hic sane docti-
amus Vir Hesiodo eam sententiam tribuit,

quam licet obscurius, eum defendere voluisse,
mihi quam maxime probabile videtur (†).

(†) Ex his quæ de *Hesiodo* dicta sunt, constat, nihil certi, atque explorati de Religione ipsius dici posse. Hoc summatim constat, Poëtam antiquas Græcarum fabulas cum sapientum de origine rerum omnium Decretis commiscuisse, ordinisque nullam rationem habuisse. 2°. Per Amorem illum nescio quod principium ipsi Poëtæ ignotum, quod partes hactenus scissas conjunxerit, intellexisse & 3°. tandem in opere ἐργα τῷ οὐρανῷ inscripto, locutum esse, ut probabile sit, eum omnipotentem rerum omnium Moderatorem admisisse. Hinc & ipse Cl. Mosheimus notis ad *Cudworth*, pag. 117. 227. 268. ad ἐποχὴν confudit. Quis autem nescit, eum harum rerum callentissimum esse? Confer de *Theogonia* veterum erudite & prolixe differenter Celeb. Brukerum Hist. Critica Philosophiæ Tom. I. qui ibidem ostendit utramque in partem disputari posse, utrum Theogoniarum Scriptores causam aliquam primam & intelligentem præfecerint nec ne. In re autem obscura valde in mitiorem partem Auctorum cogitata interpretanda.